

УДК 811.161.2(038)
С48

Словник труднощів сучасної української мови.
С48 5–11-й класи / упорядник О. М. Журенко. — Х. : Вид. група «Основа», 2019. — 159, [1] с. : табл.

ISBN 978-617-00-3636-0.

У книзі запропоновано найновіші рекомендації знаних стилістів української мови щодо слово- і терміновживання, словотворення, перекладу й найсуперечливіших уживань різних граматичних та синтаксичних конструкцій. Відповідає вимогам нової редакції «Українського правопису» 2019 р.

Видання адресовано учням, учителям, студентам і всім, хто прагне пізнати тонкощі правильного вживання українського слова.

УДК 811.161.2(038)

ISBN 978-617-00-3636-0

© Журенко О. М., упорядник, 2019
© ТОВ «Видавничка група “Основа”», 2019

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Мова, як відомо, є не лише засобом спілкування. Це також спосіб сприймання світу, відтворення його в свідомості людини. Останнім часом у сучасній українській мові відбулися значні зміни. Завдяки розвитку інформаційних і технічних галузей з'явилися нові слова й терміни, почали відмінюватися деякі досі не відмінювані мовні одиниці, набули поширення національні зразки словотворення й синтаксису. Утім, не все, уживане на українських мовних теренах, стало надбанням сучасної української літературної мови. На це повинні зважати мовці й віддавати належне літературній мові. Українська мова, що увійшла в коло найрозвиненіших мов світу, має викристалізовані норми на всіх рівнях. Ці норми треба засвоїти й дотримувати їх, а не продовжувати вживати скальковані з російської чи творити нові там, де немає на це жодної потреби.

Чи знаєте ви, коли слід уживати слово *вирізнятися*, а коли — *відрізнитися*, коли — *пригода*, а коли — *нагода*? Чи завжди ви впевнені в написанні слів, що нерідко спричиняють труднощі не лише користувачам-практикам, а й досвідченим мовознавцям? Чи зможете ви швидко пояснити, чим різняться *вагання* й *коливання*, *умішка* й *посмішка*, *займати* й *обіймати*, *здібний* і *здатний*? Переконалися у правильності відповідей вам допоможе цей словник.

У словнику зібрано півтори тисячі слів. Для зручності всі вони розташовані за абеткою.

Кожна словникова стаття починається з пари або трійки пояснюваних слів, поданих у початковій формі. У пояснюваних словах позначено наголос. Далі подано тлумачення слова і наведено приклади його вживання в реченні. Окрему увагу приділено термінам, про які слід пам'ятати, коли працюєте з науковими текстами.

У книзі запропоновано найновіші рекомендації знаних стилістів української мови щодо слово- і терміновживання, словотворення, перекладу. Сподіваюся, цей словник зарадить усім, хто прагне позбутися у роботі й навчанні мовних штамтів.

ОСНОВНІ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

латин. — латинське
мат. — математичне
мн. — множина
перев. — переважно
перекл. — переклад
перен. — переносне

под. — подібне
пор. — порівняйте
рос. — російське
і т. ін. — і таке інше
та ін. — та інше (інші)

НОВИЙ «УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС» 2019 р.

Від 3 червня 2019 року набирає чинності нова редакція «Українського правопису». Про це повідомила прес-служба Міністерства освіти і науки України.

Нагадаємо: 22 травня 2019 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 437 «Питання українського правопису», якою схвалено нову редакцію «Українського правопису».

Документ підготувала спеціально створена Українська національна комісія з питань правопису, до якої увійшли вчені-мовознавці Національної академії наук та національних університетів різних регіонів України. Склад комісії затверджений розпорядженням КМУ від 17 червня 2015 року № 416.

На сайті Міносвіти та Національної академії наук опубліковано фінальний варіант правопису.

«З цього моменту рекомендовано застосовувати норми та правила нової редакції Правопису в усіх сферах суспільного життя, зокрема, в офіційно-діловому стилі мовлення», — йдеться у повідомленні.

Але це не означає, що писати лише по-новому.

Аби ми звикли до інновацій, триватиме перехідний період. Скільки саме — поки що остаточно невідомо, але йдеться про термін у межах 5 років.

Інститут мовознавства імені Олександра Потебні Національної академії наук України опублікував повний текст нової редакції Українського правопису і стислий конспект, за яким зміни можна умовно поділити на дві великі групи: зміни у написанні слів (без варіантів) і варіантні доповнення до чинної норми.

БЕЗ ВАРІАНТІВ

проект, проєкція (так само як *ін'єкція, траєкторія, об'єкт* та інші слова з латинським коренем **-ject-**)

плеєр (play+er), **конвеєр** (convey+er), **феєрверк**, **Соєр**, **Хаям**, **Феєрбах**

Звук [j] зазвичай передаємо відповідно до вимови іншомовного слова літерою *й*, а у складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] літерами *є, ї, ю, я*:

буєр, конвеєр, плееєр, флаєєр, лояльний, параноє, пляєєда, роєєль, саквоєєж, секвоєє, фаяєєнс, феєєрверк, ін'єєкція, проєєкт, проєєкція, суб'єєкт, траєєкторія, фоєє, єєті, Гоєє, Савоєє, Феєєрбаєєх, Маєєр, Каєєнна, Ісаєє, Йоєєганн, Рамбуєє, Соєєр, Хаєєм, Хеєєрдал, Юноєєна, Їтєє.

Дікенс, Тєкерей, Бєкі (без подвоєння приголосних -кк-)

Сполучення *ск*, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук [к], відтворюємо українською літерою *к*:

Дікєєнс, Дікієєнсон, Джекєєсон, Тєкєєрей, Бєкі, Букієєнгем, Бієємарк, Брєєкнер, Брєєкєєс, Ламєєрк, Штєєкманн, Стокгольєєм, Рудєєбек, Шєєрлок.

НАПИСАННЯ РАЗОМ

мінісукня, віцепрезидент, ексміністр, вебсайт

Разом пишемо: слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т. ін.) вияв чого-небудь:

архі-, архи-, бліц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш- (архіскладний, гіпермаркет, екстраклас, макроекономіка, мікрохвільі, мультимільйонєєр, преміумклас, супермаркет, топменеджер, топмодєєль, ультрамодний, флешінтерв'єєю);

слова з першим іншомовним компонентом *анти-, контр-, віце-, екс-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-* (антивієєрус, контрудєєр, віцепрем'єєр, віцєєкєєнсул, ексчєємпієєн, ексмінієєстр, експрезидєєнт, лейбгвардієєць, лейбмєєдик, обермаєєйстер, обєєрофієєр, оберлейтєєнант, обєєрпрокурєєр, штабскапітєєн, унтерєєрофієєр).

Але за традицією: *контр-адмієєрал*).

Примітка. Із власною назвою (прізвищем) такі компоненти пишемо з дефісом: «*Анти-Дюєєринг*», *екс-Югослаєєвієє*.

пів хвилини, пів яблука, пів Києва (пишемо нарізно без дефіса), але одним словом як цілісне поняття **півострів, півзахисник, півмісяць**.

Невідмінюваний числівник *пів* зі значенням «половина» з наступним іменником — загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини — пишемо окремо:

пів аркуєєша, пів годієєни, пів відрєєа, пів мієєста, пів огієєрка, пів оєєстрова, пів яєєблука, пів яєєщика, пів яєєми, пів Єєвроєєпи, пів Києєва, пів Украєєїни.

Якщо ж *пів* з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *піваркуш*, *південь*, *півзахист*, *півколо*, *півкуля*, *півмісяць*, *півоберт*, *півовал*, *півострів*.

З дефісом пишемо:

та відмінюємо другим іменник складного слова, якщо перший визначає певну прикмету чи особливість предмета, особи, явища, названих другим: *бізнес-план*, *бізнес-проєкт*, *блок-система*, *буй-тур*, *дизель-мотор*, *допінг-контроль*, *дурзілля*, *жар-птиця*, *інтернет-видання*, *інтернет-послуга*, *козир-дівка*, *компакт-диск*, *крєкінг-процєс*, *піар-акція*, *піар-кампанія*, *розрив-трава*, *фан-клуб*, *фітнес-клуб*, *чар-зілля*.

Дефіс не ставимо:

- 1) якщо означальний іменник ужито перед означуваним: *нєнька Україна*;
- 2) якщо означальний іменник є видовою назвою щодо першого іменника — родової назви: *гора Сапун*, *державна Україна*, *трава звіробій*.

РОСІЙСЬКІ ПРИЗВИЩА

рос. *Донской* → *Донський*, рос. *Трубецкой* → *Трубецький*
Виняток: *Лев Толстой*.

Прикметникові закінчення російських прізвищ передають так. Закінчення *-ой* передаємо через *-ий*: *Донський*, *Крутий*, *Луговський*, *Полевий*, *Соловйов-Сєдий*, *Босий*, *Трубецький*, але *Толстой*.

ВІДМІНЮВАННЯ ЧОЛОВІЧИХ ІМЕН

Іншомовні чоловічі імена з основою на *г*, *к*, *х* у кличному відмінку матимуть закінчення *-у*: *Джеку*, *Жаку*, *Людвигу*.

Також у Правописі уточнили утворення кличного відмінка від чоловічих імен *Ілля*, *Ігор*, *Лазар*, *Олег*. Ім'я *Олег* матиме дві паралельні форми.

Правильно: *Ілле*, *Ігорю*, *Лазарю*, *Олегу* (*Олеже*).

ЗМІНИ В ОКРЕМИХ СЛОВАХ

священник (як письменник)

Подвоєння приголосних як наслідок їхнього збігу.

1. Подвоєння букв на позначення приголосних маємо, якщо збігаються однакові приголосні:

- кореня або основи на *-н-* (*-нть-*) і суфіксів *-н-(иї) -н-(ії), -ник, -ниц-(я)*:

день — дѐнний, закѐн — закѐнний, кінь — кінний, осінь — осінній, туман — туманний;

баштанник, годинник, письменник, священник; віконниця, Вінниця;

- дві літери **нн** зберігаємо й перед суфіксом *-ість* в іменниках та прислівниках, утворених від прикметників із двома **нн**:

закѐнний — закѐнність — закѐнно, туманний — туманність — туманно.

Святвечір

Разом пишемо:

- складноскорочені слова (мішані та складні абрєвіатури) й похідні від них:

адмінресурс, Міносвіти, профспілка, Святвечір.

ВЕЛИКА / МАЛА ЛІТЕРА

Назви товарних знаків, марок виробів

Автомобілі марки «Жигулі» виробляли з 1970 по 2014 рік.

З малої літери, якщо вживають як загальну назву, наприклад:

Він приїхав на старих обшарпаних «жигулях» (... на новому блискучому «фольксвагені»).

З великої літери пишемо:

- імена апостолів, пророків, святих у християнстві: *Ів́ан Хрестітель, Ів́ан Богослѐв, Ге́оргій Перемо́жець, Мико́ла Чудотво́рець* (але *Мико́ла-уго́дник*).
- слова: *Три́ця, Свята́ Три́ця*, найменування осіб Святої Триці (*Бог Оте́ць, Бог Син, Бог Дух Святий*) і слово *Богоро́диця*;
- інші найменування Бога (*Госпо́дь, Спасітель, Всеви́шний, Творе́ць*) і Богородиці (*Цари́ця Небе́сна, Ма́ти Божа, Пречи́ста Ді́ва*);
- прикметники, утворені від слова *Бог, Госпо́дь* (*сла́ва Бо́жа, во́ля Господня, Бо́жий про́мисел*).

Але в переносному значенні та в усталених словосполученнях — з малої літери: *боже́ственна му́зика* (тобто *чудова*), *бо́жа корі́вка*.

З великої літери, але без лапок пишуть назви культових книг: *Апо́стол, Бі́блія, Єва́нгеліє, Корáн, Псалти́р*, а також назви таких релігійних понять, як *Бог* (але бог *Перун* і т. ін.), *Бо́жа Ма́тір, Син Бо́жий, Святий Дух* і т. ін.

Слова *апостол, святий, преподобний, мученик, блаженний* тощо — з малої літери.

З великої літери пишемо перше слово у назвах церков:

Українська православна церква, Українська греко-католицька церква, Українська лютеранська церква, Римсько-католицька церква, Вірменська апостольська церква.

В офіційних складених назвах органів влади, установ і організацій, товариств і об'єднань з великої літери пишемо перше слово (і всі власні назви), що належить до складу назви:

Міністерство освіти і науки України, Рада національної безпеки та оборони України, Управління освіти Шевченківської в місті Києві державної адміністрації, Прокуратура міста Києва, Апеляційний суд Закарпатської області, Національний банк України, Організація економічного співробітництва і розвитку, Міжнародний валютний фонд.

У назвах найвищих органів влади і державних установ України *Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України* з великої літери пишемо всі слова.

- **Назви сайтів без родового слова** пишемо з малої літери (*твітер, гугл*);
- **назви сайтів з родовим словом** пишемо з великої літери та в лапках (*мережа «Фейсбук», енциклопедія «Вікіпедія»*);
- **назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб**, пишемо з великої літери та без лапок (*РНБО ввела санкції проти Яндексy*).

ВАРІАНТИ

допускається правописна варіантність

СЛОВА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Вергілій і Вергілій, Георг і Георг, Гуллівер і Гуллівер

У прізвиськах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами:

- шляхом адаптування до звукового ладу української мови — літерою *г* (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер*);
- шляхом імітування іншомовного [g] — літерою *ґ* (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер* і т. ін.).

аудієнція і авдієнція, лауреат і лавреат (пор. лавр), **аудиторія і авдиторія**

У словах, що походять з давньогрецької й латинської мов, сполучення **ai** зазвичай передається через **ав**:

автентичний, автобіографія, автомобіль, автор, авторитет, автохтон, лавра, Аврора, Мавританія, Павло.

У запозиченнях із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання сполучення **ai** шляхом транслітерації як **au**, допускаються орфографічні варіанти:

аудіє́нція і *авдіє́нція*, *аудито́рія* і *авдито́рія*, *лауреа́т* і *лавреа́т*, *па́уза* і *па́вза*, *фа́уна* і *фа́вна*.

кафедра і **катедра**, **ефір** і **етер**, **міф** і **міт**, **Борисфен** і **Бористен**

Сполучення **th** у словах грецького походження передаємо зазвичай літерою **t**:

антоло́гія, *антрополо́гія*, *апте́ка*, *а́стма*, *бібліоте́ка*, *католицький*, *теа́тр*, *тео́рія*, *ортодо́кс*, *ортопе́дія*, *Амальте́я*, *Промете́й*, *Текля*, *Таї́сія*, *Теодо́р*.

У словах, узвичаєних в українській мові з **ф**, допускається орфографічна варіантність на зразок:

анафе́ма і *анате́ма*, *дифіра́мб* і *дитира́мб*, *ефі́р* і *ете́р*, *ка́федра* і *кате́дра*, *логари́фм* і *логари́тм*, *міф*, *міфоло́гія* і *міт*, *мітоло́гія*, *Ага́тангел* і *Агафа́нгел*, *Афі́ни* і *Ате́ни*, *Борисфе́н* і *Бористе́н*, *Демосфе́н* і *Демосте́н*, *Марфа* і *Ма́рта*, *Фесса́лія* і *Тесса́лія* та ін.

УКРАЇНСЬКІ Й ДАВНО ЗАСВОЄНІ СЛОВА

ірій і **ірій**, **ірод** і **ирод**

На початку слова зазвичай пишемо і.

Деякі слова мають варіанти з голосним **и**: *ірій* і *ірій*, *ірод* і *ірод* (дуже жорстока людина).

И пишемо на початку окремих вигуків (*ич!*), часток (*ич який хитрий*), дієслова *икати* (вимовляти **и** замість **і**) та похідного від нього іменника *икання*.

И на початку слова

вживаємо в деяких загальних і власних назвах, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їхньої вимови в цих мовах: *ийбе́н*, *ир*, *Ич-оба́*, *Кім Чен Ин*.

ВАРІАНТНІ ФОРМИ РОДОВОГО ВІДМІНКА

радо́сті й **радо́сти**, **любо́ві** й **любо́ви**, **Біло́русі** й **Біло́ру́си**

Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров*, *любов*, *осінь*, *сінь*, *Русь*, *Біло́русь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гі́дності*, *неза́лежності*, *радо́сти*, *сме́рти*, *че́сти*, *хоро́брости*; *кро́ви*, *любо́ви*, *осе́ни*, *со́ли*, *Ру́си*, *Біло́ру́си*.

Ще кілька новацій:

Тільки і вживаємо:

- 1) якщо зіставляємо поняття: *дні* і *ночі*; *батьки* і *діти*; *правда* і *кривда*; *просте* і *складне речення*;

Варіанти *із, зі (зо)* вживаємо перед літерами, що передають важкі для вимови збіги приголосних, та для досягнення милозвучності.

ФЕМІНІТИВИ

Закріплені в новому «Українському правописі» й фемінітиви (про них є стаття у нашому посібнику).

-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-(а)

За допомогою суфіксів **-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-** та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі.

Найуживанішим є суфікс **-к-**, бо він поєднуваний з різними типами основ: *авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, співачка, студентка, фігуристка* та ін.

Суфікс **-иц-(я)** приєднуємо насамперед до основ на **-ник**: *верстальниця, набірниця, поради́ця* та **-ень**: *учени́ця*.

Суфікс **-ин-(я)** сполучаємо з основами на **-ень**: *кравчи́ня, плавчи́ня, продавчи́ня*, на приголосний: *майстри́ня, філологи́ня; бойки́ня, лемки́ня*.

Суфікс **-ес-** рідковживаний: *дияко́неса, патро́неса, поетéса*.